

ההכנסות וההוצאות של המוסדות הבנקאיים בשנת 1968*

1. קווי ההתפתחות העיקריים

בשנת 1968 גברה פעילות המוסדות הבנקאיים ואתה עלו ההכנסות והרווחים בשיעור ניכר. ההתרחבות המוניטרית המהירה בשנת 1968 איפשרה למוסדות להגדיל את היתרה השנתית הממוצעת של נכסיהם (לרבות חשבונות מקבילים) ב-25.5 אחוזים לעומת גידול בשיעור 19.8 אחוזים בשנת 1967.

ההכנסות התפעוליות של המוסדות הבנקאיים עלו בשנת 1968 בשיעור הגבוה של 31.6 אחוזים והסתכמו ב-658 מיליון ל"י. ב-1967, לעומת זאת, עלו ההכנסות התפעוליות ב-16.5 אחוזים. הגידול המהיר בהכנסות בשנת 1968 מבטא את העלייה הרבה בהיקף נכסי המוסדות ואת העלייה בתשואה על נכסים אלה. עיקר הגידול אירע בהכנסות מריבית על הלוואות — אלה גדלו ב-66 מיליון ל"י שהן 41.8 אחוזים מסך כל הגידול בהכנסות התפעוליות. ההכנסות מריבית על הלוואות ונכיון שטרות עלו בקצב מהיר, עם ההתרחבות הגדולה שחלה בשנת 1968 באשראי שנתנו המוסדות הבנקאיים לציבור. גידול מהיר במיוחד חל בהכנסות מריבית ודיבידנדים מגיירות ערך — אלה גדלו ב-41 מיליון ל"י, שהן 26.1 אחוזים מסך כל הגידול בהכנסות. עלייה זו היא תוצאה של כמה גורמים: הגידול המהיר בתיק ניירות הערך של המוסדות, בעקבות העלייה בתוכניות חיסכון, השיפור שחל במצב העסקים במשק ושל עליית שערי ניירות הערך בבורסה (נראה, שהנתונים בסעיף זה כוללים גם רווחים ממסחר בניירות ערך). כמו כן עלו ההכנסות מריבית על פיקדונות שהוחזקו בבנק ישראל ובבנקים ב-40 מיליון ל"י, והכנסות מעמלות ב-10 מיליון ל"י, שהן 25.6 אחוזים ו-6.4 אחוזים, בהתאמה, מסך כל העלייה בהכנסות התפעוליות. ההוצאות התפעוליות של המוסדות הבנקאיים עלו אף הן בעקבות העלייה בפעילות, אם כי בשיעור נמוך במקצת מהעלייה בהכנסות. סך כל ההוצאות התפעוליות בשנת 1968 הגיע ל-603 מיליון ל"י, עלייה בשיעור 30.0 אחוזים, לעומת עלייה בשיעור 16.5 אחוזים בשנה הקודמת. עיקר הגידול בהוצאות חל בתשלומי הריבית על פיקדונות הציבור — אלה עלו ב-98 מיליון ל"י, שהן 70.2 אחוזים מסך כל העלייה בהוצאות התפעוליות.

לעומת זאת, הביאה התפתחות הוצאות השכר והתשלומים הנלווים להאטת הגידול בהוצאות הוצאות אלה עלו, אמנם, במידה ניכרת בהשוואה לשנה הקודמת — 14.2 אחוזים ב-1968 לעומת 3.6 אחוזים ב-1967 — ובהשוואה לגידול בשכר לעובד במשק כולו, אך שיעור גידולן היה נמוך בהשוואה לעלייה בהכנסות ובהוצאות אחרות. השפעה בכיוון דומה, אם כי חלשה יותר, היתה להתפתחות האיטית יחסית של ההוצאות המינהליות האחרות.

הרווח התפעולי של המוסדות הבנקאיים עלה בשנת 1968 ב-19 מיליון ל"י שהן 51.5 אחוזים, לעומת עלייה בשיעור 15.8 אחוזים בשנה הקודמת. הרווח הכולל (רווח תפעולי בתוספת רווחי הון נטו) עלה במידה פחותה, כאשר ברווחי הון חלה בשנת 1968 ירידה ב-6 מיליון ל"י בהשוואה לשנה הקודמת. הרווח הכולל של המוסדות הבנקאיים הסתכם בשנת 1968 ב-57 מיליון ל"י, עלייה

* סקירה זו נכתבה בידי שאול ברונפלד ממחלקת המחקר.

לוח 1

הנכסים, ההכנסות, ההוצאות הרווחים של המוסדות הבנקאיים, 1966 עד 1968 *

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת				1968	1967	1966	
1968	1967	1968	1967				
(אחוזים)				(מיליוני ל"י)			
12.1	27.0	1,761.6	1,784.1	10,155.1	8,393.5	6,609.4	נכסים וחשבונות מקבילים לסוף השנה
25.5	19.8	1,863.3	1,209.2	9,174.4	7,311.1	6,101.9	היתרה השנתית הממוצעת של נכסים וחשבונות מקבילים
5.2	8.2	15.7	22.7	315.3	299.6	276.9	הון עצמי לסוף השנה
7.9	5.5	21.3	13.7	285.1	263.8	250.1	היתרה השנתית הממוצעת של הון עצמי
31.6	16.5	158.1	70.7	658.4	500.3	429.6	הכנסות תפעוליות
30.0	16.5	139.2	65.7	602.8	463.6	397.9	הוצאות תפעוליות
51.5	15.8	18.9	5.0	55.6	36.7	31.7	רווח תפעולי
-78.0	406.7	-6.0	6.1	1.6	7.6	1.5	רווחי הון נטו
29.1	33.4	12.9	11.1	57.2	44.3	33.2	רווח כולל (רווח תפעולי + רווחי הון נטו)

* המונח מוסדות בנקאיים כולל את הבנקים המסחריים ואת האגודות השיתופיות לאשראי. בלוח זה ובכל הלוחות דלהלן לא נכללו הבנקים: פויכטונגר, אלרן וקרדיט. כן יש לשים לב כי בהגדרה זו לא נכללה החל מסקירה זו בנק יעד לפיתוח חקלאי מסיבות שפורטו בבנק ישראל, דיון וחשבון 1968, עמ' 262. הנתונים לשנים קודמות תוקנו בהתאם להגדרה דלעיל.

בשיעור 29.1 אחוזים לעומת עלייה בשיעור 33.4 אחוזים בשנה הקודמת. השוואת הרווח הכולל של שנת 1968 לזה של 1967 עלולה להטעות בגלל קשיים חשבונאיים הכרוכים במדידת רווחי ההון בשתי השנים.¹

העלייה ביתרה השנתית הממוצעת של ההון העצמי של המוסדות הבנקאיים בשנת 1968 היתה איטית יחסית לעלייה בנכסים: 7.9 אחוזים לעומת 25.6 אחוזים, דבר שהגדיל את המגוץ הפינאנסי ותרם לעליית הרווחיות ביחס להון עצמי בשנת 1968. גורם נוסף לעלייה ברווחיות ביחס להון העצמי היה העלייה בתשואה לנכסים ובשולי הרווח. דיון על כך הובא בהרחבה בסעיף 4 להלן. השיפור ברווחיות המוסדות הבנקאיים שחל ב-1968 חל בקבוצת הבנקים המסחריים, ואילו נתוני האגודות השיתופיות לאשראי מצביעים על הרעה ברווחיות. ראוי לציין, כי רוב האגודות שיפרו את מצב עסקיהן בשנת 1968. אולם, ירידה חמורה ברווחיות של אגודה בודדת גדולה יחסית, שהפסיקה לפעול כמוסד עצמאי, גרמה לכך שנתוני כל קבוצת האגודות מצביעים על עלייה מהירה בהוצאות ועל הרעת הרווחיות.

השיפור ברווחיות קבוצת הבנקים התפור בצורה מקיפה והתבטא בירידת מספר הבנקים המפסידים, בירידת מספר הבנקים שרווחיהם ירדו ובעלייה במספר הבנקים שרווחיהם גדלו. יתר על כן, עלה בהשוואה לשנה הקודמת, המספר והמשקל של הבנקים שנהנו משיעורי הגידול המהירים, יחסית לשאר הבנקים בקבוצה.

¹ ראה דיון מפורט בסעיף 4 להלן.

ראוי לציין, כי בקבוצת הבנקים לא נכלל בשנה זו בנק יעד לפיתוח חקלאי. מוסד זה הוגדר מחדש במיון הסקטוריאלי שלנו, ואין רואים בו יותר, לצרכי המחקר הכלכלי, בנק מסחרי אלא מוסד כספי. כן לא נכללו הבנקים: ארנן פויכטוונגר וקרדיט, בנקים אלה לא נכללו בסקירה הקודמת הואיל והם הפסיקו את פעילותם הבנקאית ב-1967. השיקולים שהביאו לשינוי בשיוך הסקטוריאלי של המוסד מוסברים בפירוט בבנק ישראל, דין וחשבון 1968, עמ' 282.

2. ההכנסות

א. הכנסות הבנקים המסחריים

בשנת 1968 חלה עלייה ניכרת בקצב גידולן של ההכנסות התפעוליות של הבנקים. התוספת להכנסות התפעוליות הסתכמה ב-153.3 מיליון ל"י שהן 32.3 אחוזים, לעומת 17.4 אחוזים בשנת 1967 (ראה לוח 2). סך כל ההכנסות התפעוליות הגיע בשנת 1968 ל-627.6 מיליון ל"י. קצב העלייה של ההכנסות ב-1968 היה הגבוה מאז שנת 1962. עליית קצב גידולן של ההכנסות התפעוליות התרחשה בכל סעיפי ההכנסות.

ההכנסות מריבית ועמלות על הלוואות עלו בשנת 1968 ב-32.0 אחוזים, לעומת עלייה בשיעור 27.7 אחוזים ב-1967. העלייה המהירה במקור ההכנסות זה היא תוצאה של ההרחבה הרבה שחלה בשנת 1968 באשראי לציבור שנתנו הבנקים מאמצעיהם. עם זאת, יש לשים לב, כי יתרת האשראי השנתית הממוצעת שנתנו הבנקים לציבור מאמצעיהם ומפיקדונות הציבור למתן הלוואות, עלתה בשנת 1968 ב-27.1 אחוזים בלבד, לעומת עלייה בשיעור 30.4 אחוזים בשנה הקודמת (ראה לוח נספח). העלייה הרבה באשראי היתה תוצאה של עלייה בביקוש לו, שליוותה את העלייה בפעילות הכלכלית, ושל העלייה בהיצע עקב קיום נוילות רבה², אך בד בבד חל גם שינוי בהרכב האשראי לציבור שהביא לעלייה המהירה בהכנסות. משקלו של האשראי מתוך פיקדונות הציבור למתן הלוואות, הנושא ריבית נמוכה יחסית ירד, וכן ירד משקל האשראי המוכון מסוגים שונים (במטבע ישראלי ובמטבע זר) שגם עליו הריבית נמוכה יחסית. לעומת זאת, עלה משקל האשראי החופשי מאמצעי הבנקים — הנושא ריבית גבוהה יחסית לריבית על אשראי מתוך פיקדונות ועל אשראי מוכון.

מרכיב הכנסות שני שגדל במהירות רבה בשנת 1968 הוא ההכנסות מריבית ודיבידנדים מניירות ערך. ההכנסות בסעיף זה עלו ב-40.1 מיליון ל"י, שהן 106.1 אחוזים, לעומת עלייה בשיעור 51.3 אחוזים בשנת 1967. העלייה בהכנסות ממקור זה משקפת במידה רבה את העלייה המהירה ביתרה השנתית הממוצעת של תיק ניירות הערך של הבנקים, עלייה זו הסתכמה ב-63.3 אחוזים בשנת 1968 לעומת 71.4 אחוזים ב-1967.

הגידול הרב בתיק ניירות הערך של הבנקים הוא ברובו תוצאה של העלייה המהירה בתוכניות היסכון מאושרות ומרכישה של איגרות מלווה ביטחון ומלווה פיתוח. כן נבע הגידול מן העלייה בשטרי אוצר שהחזיקו הבנקים בשנת 1968. שטרות אלה מהווים חלק מהנכסים הנזילים של הבנקים, והם נושאים תשואה בשיעור 9.5 אחוזים לשנה. היתרה השנתית הממוצעת של שטרי אוצר בידי הבנקים הסתכמה ב-73 מיליון ל"י בשנת 1968 לעומת 49 מיליון ל"י בשנה הקודמת. עליית יתרת שטרי אוצר שבידי הבנקים קשורה בכך שב-1968 הועלה היחס הקבוע בין רכישת שטרות אלה לבין היקף המלווה קצר המועד שמפיצים הבנקים³.

הגידול הרב בהכנסות מריבית ודיבידנדה מניירות ערך והשקעות בשנת 1968 מבטא עלייה בתשואת הריבית והדיבידנדה על היתרה השנתית הממוצעת של ניירות ערך והשקעות בהשוואה

² תיאור מפורט של ההתפתחות המוניטרית בשנת 1968 ראה בנק ישראל, דין וחשבון 1968, פרק ט"ו, סעיף 3.

³ ראה בנק ישראל, דין וחשבון 1968, פרק כ', עמ' 378.

ריבית לאחרים										
22.2	(-)8.9	1,174	961	1,055	11.9	-3.6	27,392	24,480	25,392	על פיקדונות הממשלה
312.2	(-)79.6	1,014	246	1,204	37.2	4.6	8,186	5,965	5,704	נכיון משנה בבנק ישראל (לרבות קנסות על גירעונות בנוילות)
-2.8	(-)20.1	1,181	1,215	1,521	16.0	-17.4	23,514	20,275	24,558	למוסדות בנקאיים וכספיים
—	—	—	—	—	23.8	—	1,854	1,497	—	שטרי חוב הונניים
39.1	(-)35.9	3,369	2,422	3,780	16.7	-6.2	60,946	52,217	55,654	סך הכול
שכר ומשכורות ותשלומים נלווים										
1.6	(-)3.7	9,643	9,489	9,849	12.3	4.7	126,156	112,300	107,245	שכר ומשכורות
2.3	(-)5.4	2,285	2,233	2,361	28.9	2.8	32,481	25,190	24,500	תשלומים נלווים (לרבות פנסיה)
1.8	(-)4.0	11,928	11,722	12,210	15.4	4.4	158,637	137,493	131,745	סך הכול
הוצאות מינהליות ואחרות										
4.5	0.0	2,791	2,672	2,672	26.8	6.1	55,443	43,717	41,218	הוצאות מינהליות
-1.3	1.4	436	442	436	15.4	14.9	7,149	6,196	5,394	פחת נכסי דלא ניירי וצידוד
-6.4	4.3	539	576	552	-0.4	17.2	6,665	6,692	5,708	תרומות ומיסים (להוציא מס הכנסה)
2.1	0.8	3,766	3,690	3,660	22.4	8.2	69,257	56,605	52,320	סך הכול
-55.8	(-)49.3	160	362	714	-23.1	-14.2	6,863	8,929	10,407	חובות רעים נטו **
20.4	-0.8	30,065	24,963	25,157	30.6	17.7	572,770	438,632	372,714	סך כל ההוצאות התפעוליות
-36.0	194.7	753	1,176	399	53.9	13.7	54,795	35,603	31,316	הרווח התפעולי
רווחי הון נטו										
-88.6	—	17	150	(-)4	(-)68.5	84.1	1,614	5,117	2,780	מהפרשי הצמדה ***
190.6	(-)79.3	93	32	203	24.5	-23.6	4,211	3,381	4,423	ממכירות ניירות ערך
—	—	23	(-)24	124	830.4	4.6	1,470	158	151	ממכירות נכסים אחרים
—	(-)66.6	61	1	3	(-)360.8	80.2	-5,851	-1,229	-6,213	משערוך נכסים
14.8	-48.2	194	169	326	-81.5	550.9	1,444	7,427	1,141	סך כל רווחי הון נטו
-29.6	85.5	947	1,345	725	30.7	32.6	56,240	43,030	32,457	סך כל הרווחים לפני תשלום מס הכנסה

* פיקדונות לזמן קצוב במטבע ישראלי, פו"ק, תמ"מ, פיקדונות תושבי חוץ ופיקדונות למתן הלוואות של קופות גמל ומוסדות אחרים.
 ** חובות שנמחקו והפרשה לחובות מסופקים בניכוי חובות מחוקים שנגבו.
 *** ההכנסות מהפרשי הצמדה, בניכוי הוצאות והפרשות בקשר להתחייבויות צמודות.

לשנה הקודמת. סביר להניח, כי חלק מעלייה זו מקורו בעלייה בדיבידנדות שקיבלו הבנקים על השקעותיהם בחברות עזר ובחברות אחרות עם השיפור הכללי שחל במצב העסקים במשך בשנת 1968. כמו כן עלו, כנראה, רווחי הון מביצוע פעולות במניות ובאיגרות חוב, בעקבות עליית השערים בבורסה בתל-אביב, שבחלקם נרשמו בסעיף זה.

לוח 3

התפלגות ההכנסות וההוצאות של המוסדות הבנקאיים, 1966 עד 1968

(אחוזים)

האגודות השיתופיות לאשראי			הבנקים המסחריים			
1968	1967	1966	1968	1967	1966	
אחוזים מכלל ההכנסות התפעוליות						
55.4	50.5	46.5	43.7	44.7	42.9	ריבית מהלוואות ושטרות שנוכו
12.0	10.9	11.4	23.1	22.2	22.0	ריבית מפקדונות
8.4	5.1	2.9	12.4	8.0	6.2	ריבית ודיבידנדים מניירות ערך
24.2	33.5	39.2	20.8	25.1	28.9	עמלות שירותים
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	סך כל ההכנסות התפעוליות
הוצאות						
35.2	25.9	18.8	44.1	38.7	30.3	ריבית על פיקדונות הציבור
10.9	9.3	14.7	9.7	11.0	13.8	ריבית לאחרים
38.7	44.8	42.8	25.3	29.0	32.6	שכר ותשלומים נלווים
12.7	15.5	17.1	12.2	13.8	15.5	הוצאות מינהליות וחובות רעים
97.6	95.5	98.4	91.3	92.5	92.2	סך כל ההוצאות התפעוליות
2.4	4.5	1.6	8.7	7.5	7.8	הרווח התפעולי
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	סך כל ההוצאות התפעוליות
הרווח התפעולי						
אחוזים מסך כל הרווחים לפני תשלום מס הכנסה						
79.5	87.4	55.0	97.4	82.7	96.5	הרווח התפעולי
20.5	12.6	45.0	2.6	17.3	3.5	רווחי הון, נטו
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	סך כל הרווחים לפני תשלום מס הכנסה

נראה, שחלק מהגידול הרב בהכנסות מסעיף זה בשנת 1968 בהשוואה לשנה הקודמת נובע מהעובדה ששינוי שיטת הרישום של הפרשי הצמדה בשנת 1967 גרם להעברת סכומים ניכרים מהסעיף "הכנסות מריבית ודיבידנדים" לסעיף "רווחי הון מהפרשי הצמדה נטו"⁴. מאחר שהנתונים שבידינו אינם מאפשרים להפריד בין המרכיבים השונים של ההכנסות מריבית ודיבידנדות, אי אפשר להעריך את משקל ההשפעה של כל אחד מהגורמים שצויינו לעיל. עם זאת, התחשבות בשאר מרכיבי התשואה על תיק ניירות הערך — הפרשי הצמדה נטו ורווחי הון שמומשו — תביא אמנם לעלייה בשיעור מהיר בהכנסות ממקור זה, אך שיעור זה יהיה נמוך משיעור עליית ההכנסות מריבית ודיבידנדות בלבד.

⁴ ראה הסבר מפורט יותר בסעיף 4 להלן.

הכנסות הבנקים מריבית על פיקדונות שהוחזקו בבנק ישראל עלו בשנת 1968 ב-31.6 מיליון ל"י, שהן 34.1 אחוזים, לעומת עלייה בשיעור 22.2 אחוזים בשנה הקודמת. פיקדונות אלה כוללים שני סוגים: פיקדונות במטבע חוץ, בעיקר פו"ק ותמ"מ, ופיקדונות במטבע ישראלי המוחזקים בבנק ישראל במסגרת הוראות הנזילות. בשנת 1968 לא חלו שינויים בשערי הריבית, שמשלם בנק ישראל על פיקדונות אלה, והעלייה בהכנסות נעוצה בגידול הרב שחל בשני סוגי הפיקדונות. כפי שניתן לראות בלוח 4, חל בשנת 1968 גידול מהיר במיוחד בפיקדונות פו"ק ותמ"מ של הציבור בבנקים דבר שהביא לעלייה מקבילה בפיקדונות הבנקים בבנק ישראל⁵. העלייה בפיקדונות

לוח 4

הפיקדונות העיקריים של המוסדות הבנקאיים * בבנק ישראל הנרשאים ריבית, 1966 עד 1968

אחוז העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת		1968	1967	1966	
1968	1967				
	(אחוזים)		(מיליוני ל"י)		
48.3	28.4	1,146.0	773.0	601.9	פו"ק**
48.9	25.6	443.7	298.0	237.3	תמ"מ**
31.0	17.4	787.9	601.3	512.7	פיקדונות נזילים במטבע ישראלי**
42.2	23.7	2,377.6	1,672.3	1,351.9	סך הכול

* הנתונים אמורים לגבי המוסדות הבנקאיים, אך ההתפתחות בפיקדונות אלה היתה דומה בבנקים המסחריים ובאגודות השיתופיות לאשראי. לבנקים המסחריים משקל מכריע בנתונים הכוללים.
** החישוב מבוסס על ממוצע היתרות בסוף 12 החודשים.

האחרים של הבנקים בבנק ישראל מבטאת את הגידול הרב בנכסים הנזילים של הבנקים במשך השנה.

ההכנסות מריבית על פיקדונות במוסדות בנקאיים בארץ ובחוץ לארץ עלו בשנת 1968 ב-8.0 מיליון ל"י, שהן 64.0 אחוזים. העלייה בהכנסות מסעיף זה נבעה ברובה מהעלייה בריבית על פיקדונות בבנקים בחוץ לארץ, שיתרתם השנתית הממוצעת עלתה בשנת 1968 ב-40.9 אחוזים. בשנת 1968 היתה היתרה השנתית הממוצעת של פיקדונות הבנקים בבנקים בחוץ לארץ גדולה פי עשרה מהיתרה השנתית הממוצעת של פיקדונות במוסדות בנקאיים בישראל.

ההכנסות מעמלות משירותים בנקאיים עלו בשנת 1968 ב-6.6 מיליון ל"י בלבד, שהן 6.4 אחוזים, והגיעו ל-110.8 מיליון ל"י. עלייה זו מהווה החשת קצב הגידול לעומת השנה הקודמת, שבה עלו ההכנסות ממקור זה ב-1.4 אחוז בלבד. ההכנסות ממקור זה מורכבות בעיקר משני סוגים: עמלות מתיווך שטרות ועמלות מהנפקה ומסחר בניירות ערך. התפתחותם של שני סוגים אלה היתה, כנראה, בכיוונים מנוגדים בשנת 1968.

בהכנסות מעמלות מהנפקה ומסחר בניירות ערך חלה, כנראה, עלייה ניכרת בשנת 1968 בהשוואה לשנה הקודמת. אף שאין בידינו נתונים על התפתחות מרכיבי סעיף זה בנפרד, ניתן להסיק זאת מתוך הגידול הרב שחל במסחר בניירות ערך וכן מהעלייה הקלה בהנפקת ניירות

⁵ על הגורמים לעלייה הרבה בפיקדונות אלה ראה בנק ישראל, דין וחשבון 1968, פרק ט"ו, סעיף 5.

ערך לא ממשלתיים⁶. לעומת זאת, חלה ירידה ניכרת בהכנסות מעמלות מתיווך שטרות. היתרה השנתית הממוצעת ירדה בשנת 1968 בכ־23 אחוזים בהשוואה ל־1967, והיתה הגורם שהביא לירידת ההכנסות ממקור זה. בשיעור העמלה שגבו הבנקים מעסקות תיווך השטרות לא חל, כנראה, שינוי בולט בשנת 1968. התפתחות היקף שוק התיווך בשטרות והעמלות מהתיווך היו פועל יוצא של הנוזלות הגבוהה של הבנקים ברוב חלקי שנת 1968. נוזלות גבוהה זו מצאה את ביטויה, בין השאר, בעלייה המהירה ובהכנסות מריבית על אשראי מתוך אמצעי הבנקים⁷.

התפתחות סוגי ההכנסות השונים בשנת 1968 שתוארה לעיל הביאה למספר שינויים במשקל היחסי של מרכיבי ההכנסות התפעוליות (ראה לוח 3). השינוי הבולט ביותר הוא המשך הירידה במשקל ההכנסות מעמלות משירותים בנקאיים, שהחלה בשנת 1967⁸. בשנת 1968 היו ההכנסות ממקור זה 20.8 אחוזים מסך כל ההכנסות התפעוליות לעומת 25.1 אחוזים בשנה הקודמת ו־28.9 אחוזים בשנת 1966. העלייה המהירה בהכנסות מריבית ודיבידנדים מניירות ערך שחלה בשנת 1968 התבטאה בעליית משקל הכנסות אלה והוא הגיע ל־12.4 אחוזים מסך כל ההכנסות התפעוליות, לעומת 8.0 אחוזים בשנה הקודמת.

במשקל ההכנסות מריבית ועמלות מהלוואות חלה ירידה קלה, ואילו במשקל הריבית על פיקדונות חלה עלייה קלה.

ב. הכנסות האגודות השיתופיות לאשראי

בשנת 1968 עלה קצב הגידול של ההכנסות התפעוליות של האגודות, אם כי בשיעור נמוך מזה של הבנקים. ההכנסות התפעוליות של האגודות עלו ב־4.7 מיליון ל"י שהן 17.9 אחוזים, לעומת עלייה בשיעור 2.3 אחוזים בשנה הקודמת.

ההתפתחויות במרכיבי ההכנסות של האגודות בשנת 1968 תאמו את אלו שבבנקים המסחריים. עיקר העלייה בהכנסות התפעוליות נבעה מריבית על הלוואות ועל פיקדונות בבנק ישראל ובמוסדות בנקאיים, ואילו בהכנסות מעמלות חלה ירידה.

ההכנסות מריבית על הלוואות ושטרות שנוכו עלו בשנת 1968 ב־29.4 אחוזים לעומת 11.0 אחוזים בשנה הקודמת.

ההכנסות מריבית ודיבידנדות על ניירות ערך והשקעות עלו בקצב מהיר מאוד בשנת 1968: 92.9 אחוזים. אצל האגודות, בדומה לבנקים, היתה העלייה בסעיף זה המהירה ביותר, בהשוואה לשאר מקורות ההכנסות.

הכנסות האגודות מעמלות המשיכו לפחות ב־1968. בשנה זו ירדו ההכנסות מעמלות ב־14.8 אחוזים, לאחר שבשנת 1967 הן ירדו ב־12.6 אחוזים. ירידת ההכנסות ממקור זה באגודות, בעוד שבבנקים חלה בהן עלייה קלה, מוסברת במשקל הקטן שיש להכנסות מעסקות בניירות ערך בסך הכנסות האגודות. הירידה בהכנסות מעמלות על תיווך שטרות התרחשה בבנקים ובאגודות כאחד, אך ירידה זו קוזה בבנקים על ידי העלייה בהכנסות מעמלות על עסקות בניירות ערך, ואילו באגודות אין להכנסות אלה השפעה משמעותית על סך ההכנסות.

⁶ ראה בנק ישראל, דין וחשבון 1968, פרק י"ט, לוחות י"ט ו־י"ט"א. לפי לוחות אלה מתקבל כי מחזור העסקות בבורסה בתל־אביב, הן באיגרות חוב והן במניות, עלה ביותר מכפליים בשנת 1968 בהשוואה לקודמתה.

⁷ ברביע האחרון של השנה החלה יתרת השטרות בתיווך לעלות אך במוצע השנתי חלה, כאמור, ירידה בשיעור 23 אחוזים.

⁸ הירידה שהחלה בשנת 1967 נגרמה בעקבות הפסקת הגידול ביתרה השנתית הממוצעת של השטרות בתיווך בהשוואה לשנה הקודמת, והירידה בשיעורי עמלות התיווך שגובים הבנקים.

3. הוצאות

א. הוצאות הבנקים המסחריים

העלייה הרבה בפעילות הבנקים בשנת 1968 השתקפה גם בעלייה מהירה בהוצאותיהם. ההוצאות התפעוליות של הבנקים הגיעו בשנת 1968 ל-572.8 מיליון ל"י, עלייה בשיעור 30.6 אחוזים לעומת עלייה בשיעור 17.7 אחוזים בשנה הקודמת. עם זאת, יש לשים לב, כי שיעור הגידול של ההוצאות היה נמוך בשנת 1968 משיעור הגידול של ההכנסות, ואילו בשנה הקודמת היה המצב הפוך. התפתחות זו התבטאה ברווח התפעולי שהגיע בשנת 1968 ל-54.8 מיליון ל"י, עלייה ב-53.9 אחוזים, בעוד שבשנה הקודמת היה שיעור עלייתו 13.7 אחוזים.

תשלומי הריבית על פיקדונות הציבור עלו בשנת 1968 ב-93.7 מיליון ל"י, שהן 51.1 אחוזים; זאת, לעומת עלייה בשיעור 49.6 אחוזים בשנה הקודמת. הגידול המהיר בתשלומי ריבית אלה הוא תוצאה של הגידול הרב בפיקדונות הציבור ושינוי הרכבם באופן שהעלה את משקלם של הפיקדונות שהריבית עליהם גבוהה יחסית⁹. כפי שכבר צויין, לא חלו בשנת 1968 שינויים בולטים בשערי הריבית ששילמו הבנקים על הסוגים השונים של פיקדונות הציבור.

העלייה המהירה ביותר התרחשה בפיקדונות במסגרת תכניות חיסכון מאושרות. היתרה השנתית הממוצעת של תוכניות אלה עלתה במשך שנת 1968 ב-77.9 אחוזים, לעומת עלייה בשיעור 38.9 אחוזים בשנה הקודמת (ראה לוח בנספח).

לוח 5 מצביע על עלייה בריבית השנתית הממוצעת שנוקפה לזכותם של המפקידים בתכניות החיסכון: מ-6.6 אחוזים ב-1967 ל-7.2 אחוזים בשנת 1968.

לוח 5

פיקדונות הציבור בבנקים המסחריים הריבית הממוצעת ששולמה, 1967 ו-1968

1968	1967	
1,640.0	1,515.5	פיקדונות עובר ושב במטבע ישראלי זור — יתרה ממוצעת (מיליוני ל"י)
2.2	1.9	ריבית שנתית ממוצעת (אחוזים)
536.4	301.4	תכניות חיסכון מאושרות — יתרת ממוצעת (מיליוני ל"י)
7.2	6.6	ריבית שנתית ממוצעת (אחוזים) *
3,354.1	2,290.2	פיקדונות שונים לזמן קצוב ** — יתרה ממוצעת (מיליוני ל"י)
6.0	5.9	ריבית שנתית ממוצעת (אחוזים) *

* סה"כ הריבית ששולמה, לפי לוח 2, מחולק ביתרה השנתית הממוצעת של הפיקדונות מסוג זה.
** פיקדונות לזמן קצוב במטבע ישראלי, חשבונות פו"ק תמ"מ ופת"ח ופיקדונות למתן הלוואות של קופות גמל ומוסדות אחרים.

בשנת 1968 לא חלה עלייה משמעותית בתנאים המוצעים למפקידים בתוכניות חיסכון מאושרות, ולכן ייתכן, כי העלייה בתשואה הזקופה שצויינה לעיל מבטאת גידול בזקיפות, שנובע מזקיפת הוצאות לפי הברירה הלא-צמודה בתוכניות מטיפוס "ברירה". שינוי כזה "מגדיל" את הוצאות הריבית על חשבון ירידה בזקיפת הפרשי הצמדה לטובת החוסכים, ולכן אין הוא מבטא, בהכרח, עלייה בשיעור התשואה הממוצע לחוסכים. קשה לבדוק שאלה זו ושאלות אחרות הנוגעות לזקיפת ריבית לחשבונות המפקידים בתוכניות חיסכון בגלל העדר שיטה אחידה לביצוע זקיפות

⁹ ראה דיון בהתפתחות הביקוש לנכסים הפינאנסיים השונים בשנת 1968 בבנק ישראל, דין וחשבון 1968, פרק ט"ו, סעיפים 4 ו-5.

אלה בבנקים השונים. עם זאת, ראוי לציין, כי ייתכן שבשנת 1968 התארכה התקופה הממוצעת של הפקדה בתוכניות חיסכון — "שבירת" הפיקדונות הצטמצמה — ועמה גדלה התשואה לחוסכים והזקיפה לחשבונותיהם.

הריבית ששילמו הבנקים בשנת 1968 על פיקדונות שונים לזמן קצוב הגיעה ל-202.5 מיליון ל"י, עלייה בשיעור 50.0 אחוזים לעומת השנה הקודמת. תשלומים אלה כוללים את הריבית ששילמו הבנקים על פיקדונות לזמן קצוב במטבע ישראלי, על חשבונות פו"ק תמ"מ ופת"ח וכן על פיקדונות למתן הלוואות של מוסדות מאושרים. שערי הריבית על פיקדונות אלה היו יציבים בשנת 1968, אך קצב גידולם לא היה אחיד. היתרה השנתית הממוצעת של פיקדונות לזמן קצוב במטבע ישראלי עלתה ב-116.2 אחוזים, של הפיקדונות במטבע חוץ ב-41.8 אחוזים ושל פיקדונות הציבור למתן הלוואות ב-24.8 אחוזים.

תשלומי הריבית לבעלי חשבונות עובר ושב עלו בשנת 1968 ב-26.4 אחוזים והגיעו ל-35.9 מיליון ל"י. עלייה זו שהינה מהירה יחסית מוסברת בעיקר על ידי העלייה בשיעור 23.0 אחוזים ביתרה השנתית הממוצעת של חשבונות עובר ושב של הציבור. יתר על כן, הגידול המהיר בתשלומי הריבית התרחש על אף הירידה במשקל הפיקדונות במטבע ישראלי שאינם ניתנים למשיכה על ידי שיקים ושהריבית עליהם גבוהה יחסית.

הוצאות הבנקים על ריבית ששולמה לבעלי פיקדונות אחרים, שלא נזכרו לעיל, עלתה בשנת 1968 ב-8.7 מיליון ל"י, לאחר שבשנה הקודמת חלה ירידה קלה בתשלומים אלה. העלייה התרחשה בכל מרכיבי סעיף זה, הווה אומר ריבית על פיקדונות הממשלה, תשלומים לבנק ישראל (נכיון משנה וקנסות על גירעונות בנוזילות) וריבית למוסדות בנקאיים וכספיים.

הריבית על פיקדונות הממשלה עלתה ב-11.9 אחוזים והגיעה ל-27.4 מיליון ל"י, לאחר שבשנה הקודמת חלה ירידה בהוצאות אלה. יש לשים לב, כי ההכנסות מריבית על אשראי מתוך פיקדונות הממשלה עלו בשיעור גבוה יותר כך שבשנת 1968 נמשכה העלייה בשולי הרווח על מתן אשראי מתוך פיקדונות הממשלה למתן הלוואות.

תשלומי הבנקים לבנק ישראל הסתכמו ב-1968 ב-8.2 מיליון ל"י — עלייה ב-2.2 מיליון ל"י לעומת השנה הקודמת. תשלומי הבנקים כוללים ריבית על נכיון משנה והלוואות בסך 7.0 מיליון ל"י (5.4 מיליון ל"י ב-1967) וקנסות על גירעונות בנוזילות בסך 1.2 מיליון ל"י (600 אלף ל"י ב-1967).

הקנסות על גירעונות הנוזילות ששילמו הבנקים בשנת 1968 היו אמנם גבוהים מאלה ששולמו בשנה הקודמת, אך הם עדיין היו נמוכים במידה ניכרת מהקנסות ששולמו בשנת 1966 (3.3 מיליון ל"י). התשלומים הנמוכים בשנת 1968 מוסברים על ידי השפע בנכסים נוזילים בתשעת החודשים הראשונים של השנה, שבהם היו לבנקים גירעונות זעומים. ברביע האחרון של השנה גדלו גירעונות הנוזילות של הבנקים במידה רבה, אך הקטנה רטרואקטיבית של שיעורי הקנסות צימצמה במידה ניכרת את תשלומי הקנסות¹⁰. הקטנת שיעורי הקנסות באה, כזכור, להקטין את ההוצאות על גירעונות שהתרחשו כתוצאה ממשיכות מוגברות של פיקדונות וביקוש רב לאשראי בעת הזעזוע שפקד את שוקי המטבע הבינלאומיים בנובמבר 1968.

התשלומים הנמוכים של קנסות בשנת 1967 הם, כזכור, תוצאה של קביעת שיעור קנס נמוך, בשיעור אחוז אחד, במשך החודשים פברואר עד אוקטובר, בעקבות המשיכה המוגברת של פיקדונות בעת משבר הבנקים ומלחמת ששת הימים.

בשנת 1968 עלו תשלומי הריבית לבנקים ומוסדות כספיים בשיעור 16.0 אחוזים והגיעו ל-23.5 מיליון ל"י. עלייה זו קשורה לגידול שחל בפיקדונות והלוואות מאת בנקים בחוץ לארץ.

¹⁰ בהתאם להוראות בנק ישראל נקבעו באופן רטרואקטיבי שיעורי קנס בגובה 6 אחוזים לשנה על גירעונות בנכסים נוזילים שקיימו המוסדות הבנקאיים בתקופה שבין 31.10.1968 ל-1.1.1969.

העלייה הרבה בפעילות הבנקים בשנת 1968 היתה מלווה גם בעלייה בהוצאות על שכר והוצאות מינהליות, שהיתה, אמנם, גבוהה במידה ניכרת מהעלייה בהוצאות בשנה הקודמת, אך איטית ביחס להתפתחות הנכסים וההכנסות ב-1968. השכר והתשלומים הנלווים עלו בשנת 1968 ב-21.1 מיליון ל"י שהן 15.4 אחוזים לעומת עלייה בשיעור 4.4 אחוזים בשנת 1967. כפי שניתן לראות בלוח 6, מורכבת עלייה זו מגידול ב-4.6 אחוזים במספר העובדים השנתי הממוצע (לעומת 1.1 אחוזים ב-1967) ומעלייה ב-9.8 אחוזים בשכר ובתשלומים הנלווים לעובד (לעומת 3.3 אחוזים ב-1967). ראוי לציין, כי השכר לעובד בבנקים עלה בשנת 1968 ב-7.4 אחוזים, שיעור הגבוה בהרבה מהממוצע השנתי הכלל ארצי שהיה 3.2 אחוזים¹¹.

לוח 6

מספר העובדים במספרות הבנקאיים וההוצאות לעובד, 1967 ו-1968

האגודות השיתופיות לאשראי		הבנקים המסחריים,		
1968	1967	1968	1967	
1,134	1,166	11,737	11,226	מספר עובדים ממוצע *
8,504	8,138	10,746	10,004	שכר שנתי ממוצע לעובד (ל"י)
2,015	1,915	2,707	2,244	תשלומים נלווים שנתיים לעובד (ל"י)
-2.7	-5.6	4.6	1.4	שיעור הגידול במספר העובדים הממוצע (באחוזים)
4.6	1.7	9.8	3.3	שיעור הגידול בשכר ותשלומים נלווים לעובד (באחוזים)

* מספר העובדים בסוף שנה זו ובסוף השנה הקודמת מחולק בשניים.

ההוצאות המינהליות האחרות גם הן עלו בשנת 1968 בשיעור הגבוה מזה שבשנה הקודמת. הוצאות אלה עלו ב-12.7 מיליון ל"י שהן 22.4 אחוזים. לעומת עלייה בשיעור 8.2 אחוזים בשנה הקודמת. שיעור העלייה בהוצאות המינהליות האחרות בשנת 1968 היה הגבוה ביותר מאז שנת 1962.

ההפרשה לחובות רעים בשנת 1968 הסתכמה ב-6.9 מיליון ל"י, לעומת 8.9 מיליון ל"י בשנה הקודמת.

ההתפתחות של מרכיבי ההוצאות התפעוליות שתוארה לעיל התבטאה בשינוי בולט במבנה ההוצאות של הבנקים בשנת 1968. כפי שניתן לראות בלוח 3 ירד חלקן של הוצאות השכר והתשלומים הנלווים ושל ההוצאות המינהליות והגיע ל-37.5 אחוזים, לעומת 42.8 אחוזים בשנה הקודמת ו-48.1 אחוזים ב-1966. במקביל עלה חלקם של תשלומי הריבית על פיקדונות הציבור מ-38.7 אחוזים בשנת 1967 ל-44.1 אחוזים ב-1968. במשקל תשלומי הריבית לאחרים נמשכה הירידה שהחלה בשנת 1967 וחלקן של הוצאות אלה הגיע ל-9.7 אחוזים ב-1968 בהשוואה ל-11.0 אחוזים בשנה הקודמת.

ב. הוצאות האגודות השיתופיות לאשראי

ההוצאות התפעוליות של האגודות עלו בשנת 1968 ב-20.4 אחוזים לאחר שבשנה הקודמת חלה בהן ירידה בשיעור 0.8 אחוז. העלייה בהוצאות התפעוליות ב-1968 מורכבת מעלייה מהירה

¹¹ ראה בנק ישראל, דין וחשבון 1968, פרק י', עמ' 164, לוח י"א.

יחסית בריבית על פיקדונות הציבור, ואילו בהוצאות על שכר ותשלומים גלויים ובהוצאות המינהליות והאחרות חלה עלייה איטית יחסית. יש לציין, כי העלייה המהירה בהוצאות האגודות מבטאת במידה רבה הרעה ניכרת ברווחיות של אגודה בודדת, שמשקלה הנכבד בקבוצת האגודות גרם לעלייה המהירה בהוצאות התפעוליות של הקבוצה בכללותה ולירידה ברווחיות. סעיף ההוצאה העיקרי של האגודות נשאר שכר והתשלומים הגלויים, עם זאת, חל שינוי ניכר בהרכב ההוצאות של האגודות בהשוואה לשנה הקודמת. חלקם של השכר ושל הוצאות מינהליות ואחרות ירד והגיע ל-51.4 אחוזים ב-1968, לעומת 60.3 אחוזים בשנה הקודמת ו-59.9 אחוזים ב-1966.

הוצאות השכר והתשלומים הגלויים עלו ב-1968 ב-200 אלף ל"י, שהן 1.8 אחוזים; זאת, לעומת ירידה בכחצי מיליון ל"י בשנה הקודמת. ראוי לציין, כי המספר הממוצע של העובדים באגודות פחת בשנת 1968 ב-2.7 אחוזים כך שעליית השכר והתשלומים הגלויים מבטאת עלייה בשיעור 4.6 אחוזים בהוצאה לעובד. חלק מהירידה במספר העובדים בשנת 1968 נובע ממיוג אגודה בבנק מסחרי. ההוצאות המינהליות והאחרות עלו בשנת 1968 ב-2.1 אחוזים בלבד, ואילו בחובות הרעים חלה ירידה קלה.

תשלומי הריבית על פיקדונות הציבור עלו בשנת 1968 בקצב מהיר והגיעו ל-10.8 מיליון ל"י, עלייה בשיעור 60.2 אחוזים לעומת השנה הקודמת. העלייה המהירה ביותר התרחשה בתשלומי הריבית על פיקדונות אחרים, בעיקר על פיקדונות לזמן קצוב במטבע ישראלי; עלייה זו היתה המהירה ביותר מאשר בבנקים. לעומת זאת, היתה עלייה בתשלומים למפקידים בתכניות חיסכון מאושרות באגודות איטית מזו שבבנקים בגלל ההיקף הקטן יחסית של פיקדונות אלה באגודות.

4. רווחי המוסדות הבנקאיים

בשנת 1968 גדלו רווחי הבנקים בשיעור ניכר. הרווח התפעולי של הבנקים עלה ב-1968 ב-19.2 מיליון ל"י שהן 53.9 אחוזים, והגיע ל-54.8 מיליון ל"י (ראה לוח 2). שיעור זה הוא גבוה במידה רבה מהעלייה ברווחי הבנקים בשנת 1967, שהסתכמה ב-13.7 אחוזים, וכן הוא גבוה מזה שהתקיים בשנים שמאז 1963.

ברווחי ההון נטו של הבנקים חלה ב-1968 ירידה בשיעור 81.5 אחוזים לעומת השנה הקודמת. רווחי ההון ירדו ב-1968 בהשוואה לשנה הקודמת ב-6.0 מיליון ל"י והסתכמו ב-1.6 מיליון ל"י בלבד. כפי שיוסבר להלן, הירידה ברווחי הון בשנת 1968 אינה מבטאת הרעת התוצאות הנובעות מניהול תיק ניירות הערך של הבנקים בשנה זו, אלא קשורה, כנראה, בשינוי שיטת הרישום של הפרשי הצמדה בשנת 1967 ולעקרונות המנחים רישום רכישת ניירות ערך.

הרווח הכולל של הבנקים (רווח תפעולי בתוספת רווחי הון נטו) עלה בשנת 1968 ב-13.2 מיליון ל"י — עלייה בשיעור 30.7 אחוזים לעומת עלייה בשיעור 32.6 אחוזים בשנה הקודמת. הרווח הכולל בשנת 1968 הסתכם ב-56.2 מיליון ל"י. אלמלא הירידה שצויינה לעיל ברווחי ההון ב-1968 היה הרווח הכולל של הבנקים בשנת 1968 גבוה במידה ניכרת ושיעור העלייה ברווחים המתקבל היה גבוה מזה שבשנת 1967.

הרווח התפעולי של האגודות ירד ב-1968 ב-400 אלף ל"י, שהן 36.0 אחוזים, ועמד על כ-750 אלף ל"י. זאת, לאחר שבשנה הקודמת שולש הרווח התפעולי בהשוואה לשנת 1966. כאמור לעיל, מבטאת התפתחות זו באגודות תוצאה של שני כיווני התפתחות מנוגדים. הרווחים התפעוליים של רוב האגודות עלו עם עלייה בהיקף פעילותן בשנת 1968, אך לעומת זאת, ירדה באופן בולט רווחיות אגודה בודד, שמשקלה הנכבד בקבוצת האגודות השפיע באופן חריף על הנתונים המתייחסים לכל קבוצה.

ברווחי ההון של האגודות חלה עלייה קלה כך שהרווח הכולל של האגודות הסתכם ב-1968 בכ-950 אלף ל"י ירידה בשיעור 29.6 אחוזים לעומת השנה הקודמת.

לוח 7

מדדים לרווחיות המוסדות הבנקאיים, 1967 ו-1968 *

האגודות השיתופיות לאשראי		הבנקים המסחריים		
1968	1967	1968	1967	
(מיליוני ל"י)				
450.3	388.0	8,341.6	6,608.9	(1) סך הנכסים **
0.7	1.2	53.0	32.1	(2) הרווחים התפעוליים
0.2	0.2	1.4	7.4	(3) רווחי ההון נטו
0.9	1.3	54.4	39.5	(4) הרווחים הכוללים
30.8	26.1	599.0	450.9	(5) ההכנסות התפעוליות
31.0	26.3	600.4	458.3	(6) ההכנסות הכוללות
22.5	21.8	284.8	263.1	(7) ההון העצמי ***
מדדים כוללים				
(אחוזים)				
2.9	4.9	6.5	8.6	(8) שולי הרווח הכולל $\left(\frac{4}{6}\right)$
6.9	6.8	7.2	6.0	(9) התשואה הכוללת לנכסים $\left(\frac{6}{1}\right)$
4.0	6.0	19.1	15.0	(10) הרווחים הכוללים ביחס להון העצמי $\left(\frac{4}{7}\right)$
מדדים תפעוליים				
2.3	4.6	8.8	7.1	(8)' שולי הרווח התפעולי $\left(\frac{2}{5}\right)$
6.8	6.7	7.2	6.8	(9)' התשואה התפעולית לנכסים $\left(\frac{5}{1}\right)$
3.1	5.5	18.6	12.2	(10)' הרווחים התפעוליים ביחס להון העצמי $\left(\frac{2}{7}\right)$
20.0	17.8	29.3	25.1	(11)' המגוף הפיננסי $\left(\frac{1}{7}\right)$

* אינו כולל בנקים שאין להם הון עצמי (פולסקא, הולנד ברקליס), לכן נתוני הרווח וההכנסות אינם מתאימים לאלה המופיעים בלוח 2.
 ** ממוצע הנכסים (כולל חשבונות מקבילים) לסופי 12 החודשים.
 *** ממוצע הון עצמי (הון נפרע ורזרבות גלויות) לסופי 12 החודשים.

בלוח 7 מוצגת התפתחות של מספר מדדים לרווחיות המוסדות הבנקאיים המאפשרים, בין השאר, להבין את הגורמים המשפיעים על השינויים ברווחיות ביחס להון העצמי של המוסדות. את היחס שבין הרווחים להון העצמי ניתן לפרק למרכיביו באופן הבא:

$$\frac{\text{רווח}}{\text{הון עצמי}} = \frac{\text{רווח}}{\text{הכנסות}} \times \frac{\text{הכנסות}}{\text{נכסים}} \times \frac{\text{נכסים}}{\text{הון עצמי}}$$

היחס שבין הרווח להכנסות יקרא "שולי הרווח", היחס שבין ההכנסות לנכסים יקרא "התשואה לנכסים" והיחס שבין הנכסים להון העצמי יקרא ה"מנוף הפינאנסי".

המדדים המוצגים בלוח 7 מתייחסים הן לגבי הרווח התפעולי והן לגבי הרווח הכולל, שכן לצרכים מסויימים יש עניין בשני סוגי המדדים.

שלושת המדדים התפעוליים מצביעים על עלייה ניכרת ברווחיות הבנקים בשנת 1968. התשואה התפעולית לנכסים עלתה בשנת 1968 והגיעה ל-7.2 אחוזים, לעומת 6.8 אחוזים בשנה הקודמת. גם שולי הרווח התפעולי עלו, מ-7.1 אחוזים בשנת 1967 ל-8.8 אחוזים ב-1968. עליית שני מדדים אלה והעלייה במנוף הפינאנסי גרמו לעליית הרווח התפעולי ביחס להון העצמי בלמעלה מ-50 אחוזים: מרמה של 12.2 אחוזים בשנת 1967 ל-18.6 אחוזים ב-1968.

השיפור הניכר ברווחיות הבנקים שהתרחש בשנת 1968 הוא פועל יוצא של ההתרחבות המהירה בפעילות הכלכלית שהתרחשה במשך כל שנת 1968. זאת, לעומת השנה הקודמת, שהיתה שנת אירועים מיוחדים – המיתון, תקופת הכוננות ומלחמת ששת הימים וההתאוששות בפעילות במחצית השנייה של השנה. יתר על כן, הגיאות הכללית במשך ב-1968 לוותה בביקוש רב לאשראי ובהתרחבות מוניטרית מהירה שאיפשרו לבנקים להגדיל את פעילותם ורווחיהם בהתאם. השפעת התפתחויות אלה על הרווחיות ביחס להון העצמי חוזקה על ידי העלייה האיטית בהון העצמי, בהשוואה לעלייה בנכסים, שהביאה להגדלה במנוף הפינאנסי שהפעילו הבנקים.

להלן נדון בהשתקפות התפתחויות אלה בהשתנות מדדי הרווחיות בשנת 1968.

העלייה בתשואה לנכסים מבטאת את השינוי שחל במבנה הנכסים של הבנקים ובתשואה עליהם בשנת 1968. הגורם החשוב ביותר לעלייה זו הוא עליית משקל האשראי לציבור בסך כל נכסי הבנקים והשינוי בהרכבו: האשראי לציבור מאמצעי הבנקים היווה 23.4 אחוזים מסך כל הנכסים לעומת 23.0 אחוזים ב-1967. כפי שכבר צויין בסעיף 2 לעיל, חל גם שינוי במבנה האשראי לציבור, כשמשקלו של המרכיב גושא ההכנסה הגבוהה – אשראי רגיל (לא מוכוון) במטבע ישראלי – עולה. ראוי לציין, כי עד לרביע האחרון בשנת 1968 עשו הבנקים פעולות נמרצות למען הרחבת האשראי לציבור, באשר היו ברשותם עודפי נזילות ניכרים שהתשואה עליהם היא, כמובן, גמוכה יחסית.

עליית משקל ניירות הערך מ-5.5 אחוזים מסך כל נכסי הבנקים ב-1967 ל-7.1 אחוזים ב-1968 תרמה אף היא לעליית התשואה התפעולית על הנכסים. כפי שצויין בסעיף 2 לעיל, מצביעים נתוני לוח 2 על עליית תשואת הריבית והדיבידנדים על ניירות ערך, אך כנראה שחלק מעלייה זו אינו בגדר עליית התשואה התפעולית באשר הוא כולל עלייה ברווחי הון.

גורם חשוב שפעל באופן שקיזז את ההשפעות שהביאו לעליית התשואה על הנכסים היה עליית משקל הנכסים והפיקדונות בבנק ישראל בסך כל נכסי הבנקים. חלק מעלייה זו הוא תוצאה של הגידול הרב בחשבונות פו"ק ותמ"מ שעליהם יש להחזיק בנזילות בשיעור 100 אחוזים, וחלק אחר נובע מקיום עודפי נזילות בשלושת הרביעים הראשונים של השנה ומהעלאת שיעורי הנזילות הנדרשים בחודש מאי. בסך הכול עלה משקל פיקדונות הבנקים בבנק ישראל מ-25.3 אחוזים ל-28.3 אחוזים ב-1968.

גורמים נוספים שפעלו לעליית תשואת הנכסים היו ירידת משקלן של ההלוואות מתוך

פיקדונות למתן הלוואות (של ציבור ושל הממשלה), הלוואות שהריבית עליהן נמוכה יחסית; באופן דומה פעלה הירידה במשקל הערבויות שנתנו הבנקים.¹²

העלייה בשולי הרווח התפעולי מבטאת שתי תופעות חשובות: הראשונה, העלייה האיטית יחסית בהוצאות על שכר ותשלומים נילווים ועל הוצאות מינהליות בהשוואה לעלייה בהיקף הפעילות של הבנקים. לעומת עלייה בנכסים בשיעור 26.0 אחוזים, שאיפשרה את העלייה בהכנסות התפעוליות בשיעור 32.3 אחוזים, עומדת עלייה בשכר ובתשלומים נילווים בשיעור 15.4 אחוזים ועלייה בהוצאות המינהליות ב-22.4 אחוזים. העלייה בשולי הרווח התפעולי משקפת גם את הירידה בהוצאה על חובות רעים נטו, ששיעורה היה 23.1 אחוזים.

התופעה השנייה, היא השינוי בשולי הרווח על גיוס מקורות של הבנקים והשימוש בהם. הנתונים שבידינו אינם מאפשרים לאמוד את שולי הרווח מביצוע הסוגים השונים של העיסקות הבנקאיות אלא רק להעלות מספר השערות על הגורמים שהביאו לשינוי שולי הרווח. עם זאת יש לשים לב שסדר הגודל של העלייה בשולי הרווח הנובעת מ"חיסכון" בהוצאות על שכר בהוצאות מינהליות ובחובות רעים מצביע כי כל שאר הגורמים לשינוי שולי הרווח חשיבותם היתה מועטה יחסית. יתכן שגורמים אלה אף גרמו לקיזוז חלק מהעלייה בשולי הרווח.¹³ תוצאה זו אינה מפתיעה, באשר בתשעת החדשים הראשונים של שנת 1968 שררו בשוק הכספים תנאים הדומים לעודף היצע. בתנאים אלה, יתכן שקיימת יציבות, או אף חל צמצום, במירווח בין הריבית הקרדיטורית והדביטורית בסוגים השונים של אשראי ופיקדונות. כמו כן יורדות בתנאים אלה ההכנסות מעמלות על עיסקות תיווך בשטרות.

גורם נוסף לעליית הרווח התפעולי ביחס להון העצמי, לבד מהעלייה בתשואה התפעולית ובשולי הרווח, היה עליית המנוף הפיננסי. בשנת 1968 "הפעילה" כל ל"י של הון עצמי שהושקע בבנקים 29.3 ל"י של נכסים, לעומת 25.1 ל"י בשנה הקודמת; עליית המנוף מבטאת, כמובן, את העובדה שהנכסים עלו בשיעור גדול יותר מאשר ההון העצמי (26.2 אחוזים לעומת 8.2 אחוזים). עליית ההון העצמי בשנת 1968 כוללת הנפקת מניות בסך 7.8 מיליון ל"י ואילו יתרת הגידול לבשה צורה של עלייה בקרנות שמורות וקרנות גלויות אחרות. עליית המנוף הפיננסי בשנת 1968 ממשיכה מגמת התפתחות שהחלה בשנת 1966.

ההתפתחויות שתוארו לעיל גרמו לעליית הרווח התפעולי ביחס להון העצמי בשיעור 52.5 אחוזים. היחס עמד בשנת 1968 על 18.6 אחוזים לעומת 12.2 אחוזים ב-1967.

לוח 7 מגלה כי השינויים שחלו ב-1968 במדדים הכוללים לרווחיות (מדדים המתחשבים ברווח התפעולי וכן ברווח ההון) מצביעים על שיפור קטן יותר ברווחיות מאשר המדדים הטיפעוליים.

הדברים אמורים בתשואה הכוללת לנכסים שעלתה בפחות מאשר התשואה התפעולית, ובשולי הרווח הכולל שירדו ב-1968 בעוד ששולי הרווח התפעולי עלו.

הרווח הכולל ביחס להון העצמי עמד על 19.1 אחוזים, עלייה בשיעור 27.3 אחוזים לעומת השנה הקודמת, בעוד שהרווח התפעולי ביחס להון העצמי עלה, כאמור לעיל, ב-1968 ב-52.5 אחוזים.

התפתחות זו מבטאת את הירידה שגרשמה ברווחי הון בשנת 1968; אלה ירדו ב-6.0 מיליון ל"י שהן 81.1 אחוזים בהשוואה לשנה הקודמת. הירידה ברווחי הון נטו התרחשה בהכנסות

¹² יש לזכור כי תשואה הנמוכה על ערבויות איננה מצביעה על כדאיות נמוכה בביצוע עיסקות אלה.

¹³ טענה זו מתבססת על חישוב שבדק את שולי הרווח בהנחה שההוצאות על השכר ותשלומים נילווים היו עולות במקום ב-15.4 אחוזים ב-26.0 אחוזים, שיעור השווה לזה של עליית היתרה השנתית הממוצעת של נכסי הבנקים.

מהפרשי הצמדה, והפסדי ההון כתוצאה משיערוך ניירות ערך עלו. ירידה זו היתה גדולה במידה ניכרת מהעלייה ברווחי הון ממכירת ניירות ערך ונכסים אחרים.

ירידת ההכנסות נטו מהפרשי הצמדה ב-1968 קשורה לרמה הגבוהה במיוחד של הכנסות אלה בשנה הקודמת. בשנת 1967 שונתה שיטת ההצגה של הפרשי הצמדה בחשבוניות התוצאות של מספר בנקים ובעקבות שינוי זה הועברו הכנסות מהסעיף התפעולי "ריבית ודיבידנדים מניירות ערך והשקעות" לסעיף ההוני "רווחי הון נטו מהפרשי הצמדה" שהעלו את רווחי הון נטו מהפרשי הצמדה¹⁴. במילים אחרות, הירידה בהפרשי הצמדה נטו בשנת 1968 בהשוואה לרמה הגבוהה של 1967, איננה מבטאת בהכרח הרעת מצב העסקים בנכסים והתחייבויות צמודים.

העלייה בהפסדי הון כתוצאה משיערוך נכסים (בעיקר ניירות ערך) ב-4.6 מיליון ל"י בשנת 1968 אינה קשורה, כנראה, לירידת ערך השוק של ניירות ערך שרכשו הבנקים בשנים קודמות. העלייה בהפסדי הון אלה מבטאת בעיקר את ההפרש שבין העלות לערך השוק של איגרות החוב שרכשו הבנקים בשנת 1968. ההפרשה שעשו הבנקים בגין ירידת ערך זו אמנם מחוייבת לפי העקרונות החשבונאיים המדריכים את אופן הרישום של ניירות ערך במאזנים אך אין לראות בה אינדיקטור להרעת "הביצועים" של התיק אותו מנהלים הבנקים בשנת 1968¹⁵.

עלויות השערים בבורסה של תל אביב והשתפרות מצב העסקים במשק איפשרו לבנקים להגדיל את רווחי ההון שמומשו ממכירת ניירות ערך. רווחים אלה הגיעו ל-4.2 מיליון ל"י, עלייה בשיעור 24.5 אחוזים לעומת השנה הקודמת. בכך נעצרה מגמת הירידה בהכנסות ממקור זה הנמשכת מאז שנת 1964.

כפי שכבר צויין בסעיף 2 לעיל אין העלייה ברווחי ההון ממכירת ניירות ערך מבטאת את מלוא השיפור בהכנסות ממקור זה, וסביר להניח כי חלק מהשיפור התבטא בגידול המהיר בסעיף ההכנסות "ריבית ודיבידנדים מניירות ערך והשקעות" הכולל כנראה גם רווחי הון ממסחר בניירות ערך.

הרווח הכולל של האגודות השיתופיות לאשראי ירד בשנת 1968 בכ-400 אלף ל"י ועמד על כ-950 אלף ל"י. ירידה דומה חלה ברווח התפעולי שהגיע ל-750 אלף ל"י. ירידה זו ברווח מבטאת את הגידול הרב יחסית בהוצאות התפעוליות של האגודות, שעלו ב-20.4 אחוזים, לעומת עלייה מתונה בשיעור 17.9 אחוזים בהכנסות התפעוליות.

הממדים התפעוליים והכוללים המתייחסים לתוצאות העסקיות של האגודות מצביעים על הרעת מצב הרווחיות. כפי שניתן לראות בלוח 7 נובעת הרעה זו מהירידה החריפה בשולי הרווח (התפעולי והכולל). בתשואה (תפעולית והכוללת) לנכסים חלה עלייה קלה וכן עלה המנוף הפיננסי. כפי שכבר צויין, מרשפת התפתחות המדדים במידה רבה מההרעה הניכרת ברווחיות אגודה בודדת שמשקלה הנכבד בקבוצת האגודות גרם להרעת התוצאות של כלל הקבוצה.

נתוני הלווחות 8 ו-9 מורים כי העלייה ברווחיות הבנקים ב-1968 לא היתה מרוכזת במספר מצומצם של מוסדות.

¹⁴ לפי שיטת הדיווח החדשה התבקשו הבנקים לכלול את הפרשי הצמדה שנצברו בחשבון רווח והפסד גם אם טרם הגיע מועד פרעונם של הפרשי הצמדה לתאריך המאזן. זאת לעומת השיטה הקודמת שלפיה נזקפו הפרשי הצמדה לחשבון רווח והפסד רק עם הגיע זמן הפרעון של התחייבות צמודה או של הלוואה צמודה.

¹⁵ כנראה שהנתונים בלוח 2 הם נתונים נטו. כלומר, הם מצביעים על ההפרשה ה"ל" לאחר ניכויים בגין עליית ערכם של ניירות ערך אחרים שבתיקי הבנקים. מכל מקום, שיטת רישום זו גורמת ל"הפסדי הון" שגודלם הוא פונקציה ישירה של העלייה בתוכניות חיסכון (שעיקר כספיהן מנוצלים לרכישת איגרות חוב). ההשפעה של שיטת רישום זו בולטת במיוחד בשנים שבהן חלה עלייה מהירה בתיק איגרות החוב, בדומה למשל לשנת 1968 בה עלתה יתרת איגרות החוב הממשלתיות וניירות ערך של מוסדות וחברות בארץ ב-48.7 אחוזים.

לוח 8

התחלקות הבנקים המסחריים לפי שיעור גידול רווחיהם הכוללים, לפני תשלום מס הכנסה, 1967 ו-1968

סך הכל		אחוז הגידול ברווחים										ירידה		בנקים שהפסידו		
		101 ויותר		100-51		50-26		25-11		10-0						
נכסי כל הבנקים	מספר הבנקים בקבוצה	נכסי הבנקים בקבוצה כאחוז מנכסי כל הבנקים		נכסי הבנקים בקבוצה כאחוז מנכסי כל הבנקים		נכסי הבנקים בקבוצה כאחוז מנכסי כל הבנקים		נכסי הבנקים בקבוצה כאחוז מנכסי כל הבנקים		נכסי הבנקים בקבוצה כאחוז מנכסי כל הבנקים		נכסי הבנקים בקבוצה כאחוז מנכסי כל הבנקים		נכסי הבנקים בקבוצה כאחוז מנכסי כל הבנקים		
		מספר הבנקים המסחריים	מספר הבנקים המסחריים	מספר הבנקים המסחריים	מספר הבנקים המסחריים	מספר הבנקים המסחריים	מספר הבנקים המסחריים	מספר הבנקים המסחריים	מספר הבנקים המסחריים	מספר הבנקים המסחריים	מספר הבנקים המסחריים	מספר הבנקים המסחריים	מספר הבנקים המסחריים	מספר הבנקים המסחריים		
100.0	23	14.1	7	37.0	3	0.0	0	1.2	2	20.5	2	24.2	6	3.0	3	1967
100.0	22	8.2	8	4.9	2	74.0	3	5.0	3	0.1	1	7.4	4	0.4	1	1968

לוח 9

התחלקות הבנקים המפתריים לפי שיעורי ירידת רווחיהם הכוללים, לפני תשלום מס הכנסה, 1967 ו-1968

סה"כ		100-66		65-21		20-11		10-0		
נכסי הבנקים בקבוצה	מספר הבנקים המס-חריים	נכסי הבנקים בקבוצה כאחוז מכל הבנקים	מספר הבנקים בקבוצה מנכסי כל הבנקים	נכסי הבנקים בקבוצה כאחוז מכל הבנקים	מספר הבנקים בקבוצה מנכסי כל הבנקים	נכסי הבנקים בקבוצה כאחוז מכל הבנקים	מספר הבנקים בקבוצה מנכסי כל הבנקים	נכסי הבנקים בקבוצה כאחוז מכל הבנקים	מספר הבנקים בקבוצה מנכסי כל הבנקים	
24.2	6	2.7	1	12	3	19.9	1	0.4	1	1967
7.4	4	0	0	5.4	3	2.0	1	0	0	1968

מספר הבנקים המפסידים ומספר הבנקים שרווחיהם הכוללים ירדו, היה נמוך מאלה שבשנה הקודמת, ובמקביל חלה ירידה במשקל שתי קבוצות אלה בסך כל קבוצות הבנקים.¹⁶ מספר הבנקים שרווחיהם עלו בשיעור העולה על 25 אחוזים היה בשנת 1968 11 ומשקלם 87.1 אחוזים מסך כל נכסי הבנקים. בשנה הקודמת השתייכו לקבוצה זו 10 בנקים אך משקלם של בנקים אלה היה נמוך יחסית והגיע ל-51.1 אחוזים בלבד.

¹⁶ המשקל נקבע כחלקם של נכסי הבנקים בקבוצה הנידונה בסך כל הנכסים של כל הבנקים.

נספח

לוח

הנכסים, ההון, וההתחייבויות של

(יתרות שנתיות)

עלייה או ירידה (-)		1968	1967	1966	נכסים
1968	1967				
			(מיליוני ל"י)		
	(אחווים)				
9.5	8.6	42.8	39.1	36.0	מזומנים
41.2	26.6	2,469.2	1,749.3	1,381.3	פיקדונות בבנק ישראל
39.6	-48.4	38.8	27.8	53.9	פיקדונות בבנקים ובאגודות
40.9	26.4	409.4	290.5	229.9	פיקדונות בבנקים ובסניפי הבנקים בחוץ לארץ
462.5	—	9.0	1.6	—	הלוואות לבנקים בחוץ לארץ
					אשראי לציבור
28.6	29.7	2,044.5	1,589.2	1,225.1	הלוואות לציבור
23.1	32.2	778.7	632.7	478.6	הלוואות מתוך פיקדונות הציבור
18.1	6.1	482.0	407.9	384.4	הלוואות מתוך וכןגד פיקדונות ממשלה למתן הלוואות
25.7	25.9	3,305.2	2,629.8	2,088.1	סך כל האשראי לציבור
					ניירות ערך
50.3	183.6	72.9	48.5	17.1	שטרי אוצר
-32.9	21.4	30.1	44.8	36.9	מלווה קצר מועד
99.5	104.7	234.8	117.7	57.5	ניירות ערך של ממשלת ישראל
75.4	56.6	261.3	148.9	95.1	ניירות ערך של מוסדות וחברות בארץ ובחוץ לארץ
6.9	33.3	21.8	20.4	15.3	השקעות בניירות ערך של חוץ לארץ
63.3	71.4	620.9	380.3	221.9	סך כל תיק ניירות הערך
					השקעות בחברות עזר
60.6	29.1	165.3	102.9	79.7	השקעות בחברות עזר בארץ
113.6	37.5	23.5	11.0	8.0	השקעות בחברות עזר בחוץ לארץ
65.8	29.9	188.8	113.9	87.7	סך כל ההשקעות בחברות עזר
16.2	7.8	88.1	75.8	70.3	בנייני הבנקים ונכסים דלא נידי
-7.1	-1.6	1,248.0	1,343.3	1,364.8	סעיפים מקבילים
11.9	29.8	303.9	271.7	209.4	חשבוניות אחרים
26.0	20.5	8,724.1	6,923.1	5,743.3	סך הכול

עלייה או ירידה (-)		1968	1967	1966	הון והתחייבויות
1968	1967				
	(אחוזים)	(מיליוני ל"י)			
8.3	4.6	171.4	158.3	151.3	הון נפרע
7.8	6.8	113.7	105.5	98.8	קרן שמורה וקרנות הון
42.2	130.8	39.4	27.7	12.0	שטרי חוב הוניים
60.0	-40.6	74.1	46.3	77.9	פיקדונות מוחזקים בשביל בנקים ואגודות
80.1	26.0	170.9	94.6	75.1	פיקדונות מוחזקים בשביל בנקים וסניפי בנקים בחוץ לארץ
-22.5	0.1	129.3	166.8	166.6	הלוואות מבנקים בחוץ לארץ
-11.0	230.9	68.6	77.1	23.3	הלוואות מבנק ישראל
פיקדונות עובר ושב					
31.2	19.6	1,000.3	762.7	637.8	פיקדונות עובר ושב על ידי צ'קים
13.1	19.5	547.4	483.9	404.9	פיקדונות עובר ושב לא על ידי צ'קים
33.3	24.6	46.5	34.9	28.0	פיקדונות של חברות עזר ופיקדונות והמחאות לפירעון
14.8	73.7	247.8	215.9	124.3	פיקדונות עובר ושב והמחאות לפירעון במטבע חוץ
23.0	25.3	1,842.0	1,497.4	1,195.0	סך כל פיקדונות עובר ושב
77.9	38.9	536.4	301.5	217.0	תוכניות חיסכון מאושרות
116.2	964.3	637.3	294.8	27.7	פיקדונות לזמן קצוב במטבע ישראלי
41.8	23.0	1,945.7	1,371.7	1,115.6	פיקדונות לזמן קצוב במטבע חוץ
24.8	33.3	801.1	642.0	481.8	פיקדונות הציבור למתן הלוואות
6.0	-55.0	14.2	13.4	29.8	פיקדונות עובר ושב וזמן קצוב של הממשלה
14.6	9.9	467.9	408.3	371.7	פיקדונות ממשלה למתן הלוואות
-7.1	-1.6	1,248.0	1,343.3	1,364.8	סעיפים מקבילים
24.0	11.8	464.1	374.4	334.9	חשבונות אחרים
26.0	20.5	8,724.1	6,923.1	5,743.3	סך הכול